

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

Комисија за преглед и оцену докторске дисертације мр Александре Павловић, *Развој дидактичке лирике у српској књижевности од барока до романтизма*.

Датум и орган који је именовао комисију:

30. октобра 2013, Наставно-научно веће Филолошког факултета, Универзитет у Београду

Састав комисије

Душан Иванић, редовни проф., Српска књижевност 18. и 19. в., 1997, Филолошки факултет Универзитета у Београду
Никола Грдинић, редовни проф., Нова српска књижевност, Теорија књижевности, 2000, Филозофски факултет, Н. Сад
Војислав Јелић, редовни проф., Класична филологија, Филозофски факултет, 2000, Београд

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

1. Име, име једног родитеља, презиме: Александра (Мирослав) Павловић
2. Датум рођења, општина, република: 14. јула 1959, Савски венац, Београд, Србија
3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе: *Жанровски систем школе «објективне лирике»*, Филолошки факултет у Београду, 1989. године

4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука:
Српска књижевност 18. и 19. в.

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Развој дидактичке лирике у српској књижевности од барока до романтизма

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Навести кратак садржај са назнаком броја страна поглавља, слика, шема, графикона и сл.

Садржи апстракт (уз кључне ријечи и садржај, на српском и енглеском), четири факсимила, попис извора (рукописних и објављених), стр. 339-355, те литературу (стр. 356-370). У «Уводу» (стр. 1-104) кандидаткиња расправља теоријске и историјске аспекте појма (жанра) *дидактичка поезија*, методолошка питања истраживања и традицију жанра. Једно поглавље је посвећено традицији дидактичке лирике у антици, средњем вијеку и хуманизму. Сљедеће поглавље описује и анализира српско теоријско наслеђе од барока до романтизма (од раног барока до списа средином 19. вијека). У трећем поглављу (Дидактичка поезија од барока до романтизма, стр. 105-339), рачунајући и Закључак, анализира се дидактичка поезија у рукописима с почетка 18. вијека, поезија барокних аутора, аутора просвјетителства, грађанске лирике, те Л. Мушицког, Ј. С. Поповића и др., до пјесника на граници с романтизмом.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Увод. Кандидаткиња у првом дијелу (II: 1) обрађује теорију и историју појма дидактичка поезија, полазећи од античких списа Ератостена, Страбона, Галена до Гетеовог огледа „О поучној

поезији“ (1827) и Хегелових естетичких разматрања, кад ова врста губи значајније мјесто у пјесничкој умјетности. У дисертацији се наводе релевантни ставови изучавалаца књижевности и естетичара новијег доба у конфронтацији и координацији са ставовима аутора антике и хуманизма. Прелазећи на средњи вијек, оријентисан на учења хришћанске цркве, констатује да је та епоха у основи дидактична (9) (примјери из више европских књижевности); с класицизмом и просвјетитељством наилази „нови процват дидактичке књижевности“ у Француској, Енглеској и Њемачкој (13); аспекти дидактичности више књижевних врста у савременој науци о књижевности разматрају се у широком теоријском и историјскопоетичком спектру. У одјељку „Концепт врсте и методологија истраживања“ (17-) кандидаткиња се бави ставовима у проучавању еволуције и генезе књижевних жанрова, колико су та проучавања повезана са модерним методолошким оријентацијама (руски формалисти, нова критика, теорија рецепције и др.). Темеље истраживања дидактичке поезије кандидаткиња налази у радовима А. Кокса и других савременијих изучавалаца ове традиције: постојање експлицитне дидактичке намјере, намјере подучавања, констелација учитељ – ученик: пјесник – публика, компетенција говорника/писца, техничка експозиција – инвокација, мисионарска ургентност, неформална структура пјесме и сл. У битне карактеристике ове врсте укључује и „поетичку самосвест“ (28) и метапоетичке одлике, уз самосазнања о генеричким везама са претходницима и са жанром; овдје припада и „функција поетичке симултаности“ (29) – непосредност настајања пјесме. Сажима темељне карактеристике врсте на четири основне одлике (30). Прелазећи на типологију дидактичке поезије, наводи њена три типа (идеалан тип, формалан тип, транспарентни тип) (30).

У другом дијелу Увода (II: 2) кандидаткиња разматра дидактично у антици, средњем вијеку и хуманизму, под девизом „Пелен и мед“, полазећи од сазнајне функције поезије код Платона и Аристотела, од издвајања дидактичке поезије као врсте, њене ренесансе у хеленистичком периоду, до аспеката дидактичног код Цицерона, Лукреција, Хорација и др. и ових аспеката у старохришћанској и средњовјековној теоријској мисли. Иако овако широко замишљен и изведен увод у проучавање српске дидактичке поезије може изгледати пренаглашен, ауторка рада је њиме систематизовала модерне увиде у проучавање ове пјесничке врсте, чврсто их повезала с великом античком пјесничком традицијом, односно теоријском мишљу, што је остало у основи природе модерне дидактичке лирике (тј. дидактичке лирике новог вијека).

Овове слиједи трећи дио Увода (III: 3), поглед на књижевност у српском теоријском наслеђу од барока до романтизма („увеселеније, полза и асна“) (62-104). Ауторка узима у обзир жанровски разнолику грађу (предговори, бесједе, реторике, богословски приручници, граматике, епитоми, историје) која садржи поучне/дидактичке интенције (Д. Новаковић, П. Ненадовић, Ј. Рајић, З. Орфелин), а потом књижевна дјела у ужем смислу ријечи (Д. Обрадовић, Е. Јанковић, Ј. Дошениновић, М. Видаковић, М. Лазаревић, потом Ђ. Малетић и др.). У Доситејевом дјелу је дидактичност лајтмотивски заступљена и изричито одређена и препоручена; у дјелима других аутора посебно се наглашава у предговорима и сличним пропратним текстовима. Богата грађа и богате референце непосредно свједоче како је дидактички концепт културе обухватао готово све области писане ријечи, не само књижевност.

Прелазећи на треће поглавље (III: 1-6), средишњи дио дисертације, *Дидактичка поезија од барока до романтизма*, кандидаткиња полази од рукописне традиције „сентандрејског скрипторијума и црквених достојанственика угарских Срба“ (105): стихове Кипријана Рачанина сматра првим дидактичким стиховима нове српске књижевности. Улазећи при томе у компаративни контекст, утврђује непосредну везу са изворима са стране (Карион Истомина) и рјешава спорна питања ауторства више текстова, који су усрпској књижевној историографији били погрешно атрибуирани. У закључном дијелу првог одјељка кандидаткиња констатује да се о раној барокној дидактичкој поезији може говорити тек условно (132): настајала у оквиру средњовјековне рукописне и савременије преводне књижевности, она се није ауторски осамосталила, осим у ријетким случајевима. С пјесничким дјелима Павла Ненадовића Млађег, Захарије Орфелина и Јована Рајића дидактичка поезија српског барока стиче жанровску физиономију, почев од прилога у *Стематологији* (1741), гдје се поучност изричито наглашава. Дидактичке елементе

кандидаткиња налази, често саопштене дискретно, у лирици З. Орфелина, гдје су подређени другим функцијама; за један круг пјесама, међутим, она наводи више карактеристичних црта за ову врсту, указујући на тијесне везе између дидактике у поезији и у прозним, пригодним жанровима (153). Коначно, Орфелинову пјесму *Предсловије благочестивому читатељу* сматра скоро класичним моделом дидактичке пјесме (160).

У одјељку „Дидактичка поезија просвјетителства“ (III: 3) обрађују се на првом мјесту пјеснички текстови Д. Обрадовића, од којих неки имају обиљежја готово чисте дидактичке пјесме („Похвала басни“). У круг аутора дидактичких пјесама кандидаткиња уврштава А. Везилића, А. Стојковића, В. Ракића, те митрополита С. Стратимировића, Г. Трлајића, М. Витковића и М. Видаковића. Констатује да се с епохом просвјетителства у лирици преусмјерава „богословље у стиховима“ према кругу просвјетитељских идеја (163); оспорава жанроваску самосталност дидактичке поезије у Доситејевом опусу, како због утицаја сентименталистичких импулса, тако и због актуелности тема, што је неутралисало дидактички потенцијал. Издваја Доситејеву *Похвалу басни*, гдје се чиниоци дидактичне лирике очитују у начину излагања, идејама, у упућености на адресате и у позивању на узоре. Аргументовано узима Алексија Везилића као првог аутора изразитије дидактичких пјесама (збирка *Краткоје написаније о спокојној жизни*, 1788), инспирисаних хришћанском схоластиком, античким стоицима и просвјетитељским идејама (одбацивање сујевјерја, залагање за образовање, критичка свијест). Поред фрагмената из Сенеке, Цицерона, Херодота, Хорација и др. налазе се и цитати из новозавјетних списа, а форма пјесме је прилагођена класичним обрасцима (сафијска строфа, стилско-реторичка средства, опонашање хексаметра), уз обраћања читаоцу (167), позивање на изворе.

Дидактичност у поезији Атанасија Стојковића такође се испољава у практичним савјетима и уопштавањима о животу у браку, васпитању дјеце (*Стихи каковим образом љубов у браку сохранили можно*, 1800). У кругу аутора дидактичких пјесама налази се митрополит Стратимировић, с пјесмом *Љубосава и Радован* (1800): савјети о животу, циљеви брака, усвајање хришћанских врлина, просвјетитељских идеала, превазилажење брачних тешкоћа, уз дидактичку самосвијест пјесме (182). Дидактичке цјелине налазе се и у пригодној пјесми Г. Трлајића (*Славопјеније ... Раичу*), пуној поука о питањима критике, етике, естетике; дјелимично дидактичности има и у пјесмама М. Витковића, М. Видаковића (поезија и образовање).

Један одјељак обухвата пјеснике тзв. „тршћанске школе“ (П. Соларића, Ј. Дошеновића, С. Мркаља и Н. Боројевића). Код њих је дидактично фрагментарно, у оквирима пасторалне, сатиричне и елегичне лирике (Соларић); интензивније је заступљено у пјесмама Ј. Дошеновића, и на нивоу фрагмената, и на нивоу цијелих пјесама (*Моје покајаније, Дојилица, Сврху женскога летпања*), са елементима класичног модела дидактичке пјесме (активира се став: учитељ – ученик, истиче важност предмета). Кандидаткиња сматра да има мало знакова дидактичности у поезији С. Мркаља, превиђајући повремена уопштавања која се тичу људске природе (емоција, етике). У овом се кругу издваја Никола Боројевић дидактичким ставовима о природи поезије, о језику, књижевним питањима, укусу, слози међу Србима и Хрватима, досежући у неким пјесмама (*Непорушина својства српског књижества, Сјени Мушицког, Српски карактер, Српски син, Дух времена, Тврдица*) општије обрасце дидактичке пјесме. Остаје отворено питање да ли треба да се сврстава у „тршћанску школу“ (генерацијска, географска па и професионална разлика). Резимирајући ставове о развоју дидактичке поезије овог периода, од барока до почетка романтизма, констатује смјењивање „богословља у стиховима“ просвјетитељским и свјетовним мотивима (218-219). Процеси су поступни: метричко-ритмичке мијене су повезане са тематским иновацијама и уклапањима старијих мотива у оквиру савремених просвјетних тежњи и савремених питања (школа, мода, морал, национални идентитет).

Грађанска поезија се обрађује у одјељку III: 4. Уз исцрпан библиографски књижевноисторијски преглед изучавања ове врсте српске пјесничке традиције, кандидаткиња налази да су дидактички елементи „очекивано, најочљивији унутар циклуса побожне и рефлексивне поезије, нарочито у старијим песмарицама“ (228), док се у другим врстама појављују фрагментарно, у поентама пјесама или у поучном тону. Једна од учесталих тема дидактичности односи се на морал (кварење

патријархалног морала), нове обичаје (изопаченост, помодност), женидбу и удају као тему, односно на избор младожење (*Благоутробни оци, девице се туже*).

Дидактична поезија Лукијана Мушицког издвојена је у посебан одјељак (III: 5). Кандидаткиња полази од поетике правца којему је Мушицки припадао (класицизам), гдје су доминантни мотиви свијест о високом позиву пјесника, функцији поезије, ангажованости у важним питањима опште користи народа, те у прокламованој дидактичној тенденцији. Поред дидактичких фрагмената у више пјесама, *Глас народољупца* је као цјелина дидактичко дјело, слиједећи као образац Хорацијевој *Посланици Пизонима*: обраћа се Србима и српским писцима с етичким и поетичким поукама (очување језика и вјере, однос књижевног и народног језика, граматике и поезије, његовање укуса, узор). Исти тип пјесме је и *Глас арфе шишатовачке*: ослањање на Хорација, обраћање из става учитеља-пјесника, мотиви ширења врлине и сузбијања порока, „правила полезна“ као општа препорука. Кандидаткиња у сличном поетичком кључу чита и оде Л. Мушицког „самом себи“, а његове *Написе на српско књижество* као „директну“ дидактичку поезију, оспоравајући у њима, не сасвим аргументовано, „поетску самосвест и поетску симултаност“ (257).

У одјељку III: 6 кандидаткиња обрађује дидактичку поезију „мирнога чувства“, односно „школе објективне лирике“, која је настајала на размеђима класицизма, савремене европске поезије и вуковског правца. Основе естетике овог правца налази у Хаџићевом предговору преводу Хорацијевог *Писма Пизонима* (уобразиља, разум и укус као повезане категорије) (1827), те у више радова Ђорђа Малетића, ослоњених на њемачку идеалистичку филозофију (Хегел). У Хаџићевим пјесничким дјелима дидактичко се разастире по различитим жанровима (особито у родољубивим, дјелимично сатиричним и политичким пјесмама), са уочљивим помјерањима у поређењу с Мушицким (у техници и мотивима зазивања и у истицању нових вриједности националне традиције). Дидактички елементи (или дидактичке пјесме као цјелине) налазе се у опусима Васе Живковића (пригодне, сатиричне), Василија Суботића, Ј. С. Поповића, Ј. Суботића, Н. Грујића, Ђ. Малетића. У једних преовлађује религиозна и филозофска инспирација (В. Суботић), поучност (*Образи живота или Совјети брижљивог оца невестице деци*), са изричитим дидактичким намјерама. У других јака позиција пјесничког ја (пјесник пророк, пјесник-глас генија) у односу на адресате, с јаким промјенама средстава обликовања и тема током развоја пјесничког опуса и упућивања на дидактику у мотивима (пролазност, слога, сујета, врлина и разум) или у сентенциозним оквирима (Ј. С. Поповић). У осврту на опус Ј. Суботића кандидаткиња констатује трајно присуство „баналне дидактике“, издвајајући у погледу степена дидактичности циклус *Космос* (пјесма као сврха поуке, дидактичке поенте). Поезија Н. Грујића и Ђ. Малетића знатно је богатија дидактичким мотивима, посебно у рефлексивно-метафизичким и поучним темама. Малетић, професор, аутор приручника, водећи српски естетичар 40-их година 19. вијека, инсистирао је на утилитарности пјесме, те је дидактика заступљена у свим пјесничким врстама које је обрађивао, у родољубивој, похвалној, пригодној лирици, те у полемичким пјесмама упућеним савременим пјесницима. У завршном дијелу овог одјељка указује се на низ сродних, повезаних мотива, тема и ставова, односно технике излагања, код поменутих пјесника, од Ј. С. Поповића и В. Суботића до Н. Грујића, Ђ. Малетића и Ј. Суботића.

У **Закључку** (318-338) кандидаткиња констатује да се дидактичка поезија јавља у прелазном периоду између старе и нове српске књижевности, у виду преводних текстова (руски буквари као извор). И о дидактичкој лирици у раном бароку може се говорити тек условно, у оквиру наслеђа средњовјековне рецепције античке традиције, односно у црквено-схоластичким пјесничким врстама. Продор силабиčnosti и риме у те врсте потврђује њихове трансформације ка модернијим облицима, уз које ће ићи све наглашеније просвјетителске идеје. Кандидаткиња указује на густу мрежу литерарних афилијација овог периода (323), везану пртежно за библијску традицију. Просвјетителство ће се испољити у пјесничким дјелима готово свих пјесника епохе, обухватајући и дидактику, у свјетовним темама, али и надаље у тијесном додиру са црквено-схоластичком подлогом, уз истовремено усвајање форми античке поезије (стих, строфа, врсте). Ово је период

стабилизације форме и тематике дидактичке пјесме, која досеже класични дидактични модел у дјелима А. Стојковића, С. Стратимировића, Г. Трлајића (326); тај ће се модел повремено остваривати и код пјесника млађе генерације, док ће у грађанској поезији остати на маргинама. Темељни дидактички елементи карактеристични су за поезију Лукијана Мушицког: експлицитна интенција подучавања, призивање ауторитета пјесника, „дидактички заплет“, поетска самосвијест (хорацијевски модел). Под утицајем поезије Л. Мушицког настаје и тзв. школа објективне лирике, „поезија мирног чувства“: интензивирају се извјесни дидактички елементи, позива на узор (или поетски дух), афирмише ода, појачавају просвјетитетљске теме, изразита је поетичка самосвијест. У завршном пасусу кандидаткиња упозорава на, како еуфемистички каже, „недовољан опрез домаће историје књижевности“ према вриједности ове врсте поезије, односно према вриједности богословеске и просвјетитетљске књижевности 18. и првих деценија 19. вијека, те се залаже за њено поновно читање и вредновање, с увјерењем да је „платно дидактичке поезије колоритније од црно-беле визуре коју јој унапред намењујемо“.

VI Списак научних и стручних радова који су објављени у вези са дисертацијом

1. «Један Стеријин панегирик», *Знак*, 14/19 (1985), с. 3-5.
2. «Научни састанак слависта у Вукове дане», 17/1-5 (1989), *Књижевна историја*, 21/79-80 (1989), с. 93-95.
3. *Српско грађанско песништво: огледи и студије*, Н. Сад 1988, *Књижевна историја*, 22/83-84 (1990), с. 119-121.
4. «Метрички обрасци и употребе у оди `школе објективне лирике`», *Књижевна историја*, 29/102 (1997), с. 159-182.
5. «Поетика објективне лирике», *Свеске* (1997), с. 106-111.
6. «`Друштво мртвих песника`: рационалистичка филозофија школе објективне лирике, у: *Традиција просвећености и просвећивање у српској периодици*, Београд (у штампи).

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Постављен циљ истраживања, опис и анализа развоја дидактичке лирике у српској књижевности од барока до романтизма (схваћен као период од почетка 18. до средине 19. вијека), кандидаткиња је остварила на примјерен начин: утврдила теоријске параметре дидактичке лирике као врсте (на ставовима који сежу од античких до савремених аутора), повукла књижевноисторијске границе (стара књижевност – прелазни период– нова књижевност), издвојила ауторе код којих се овај жанр наговјештава и конституише, разматрајући њихове опусе и дидактичке пјесме у оквирима праваца/периода (прелазно доба, барок, просвјетителство – предромантизам), до разрјешења погрешно приписаног ауторства једном кругу текстова. У наведним оквирима (периоди, опуси, дјела) пратила је развој дидактичке лирике, диференцијацирајући је према степену жанровске остварености и прожимања с другим жанровима. Дисертацијом се даје пун легитимитет (књижевноисторијски, историјскопоетички, естетски, књижевнотеоријски) једној важној, раширеној, а несумњиво потцијењеној пјесничкој врсти у историји српске књижевности.

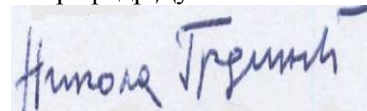
VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА
НАПОМЕНА: Навести позитивну или негативну оцену начина приказа и тумачења резултата истраживања.

Кандидаткиња је исцрпла предвиђену грађу, поставила методолошки, теоријски и књижевноисторијски оквир истраживања и добијене резултате саопштила на научно релевантан начин.

X ПРЕДЛОГ:
На основу укупне оцјене дисертације предлажемо да Наставно-научно веће Филолошког факултета прихвати наш извјештај о дисертацији мр Александре Павловић <i>Развој дидактичке лирике у српској књижевности од барока до романтизма</i> , а кандидаткињи одобри одбрану пред комисијом састављеном од потписника овог извјештаја.

У Београду, 25. новембра 2013.

проф. др Душан Иванић

проф. др Никола Грдинић

проф. др Војислав Јелић